

A black and white photograph showing four men in heavy winter clothing, including parkas and fur-lined hoods, walking in a snowy environment. They are carrying equipment, and a small dog is visible in the foreground.

2-ги арын ● 1982 ч. ● февраль 6

Шүлүк кыдыраажындан АЙДЫҢ КЕЖЭЭ

Огородтук нажаазын чөлөпкөш,
Орай наксы сылдыс санап турувуста,
«Нунчуу кады сагымга кирер-дир» — деп,
Кудайдыа шыгап алгаш, сымрандым,
Айың чазы, эңи хундус алыңарга,
Арнын көрүп, сени дилеп четкен азам,
Орбак-самдар булуттарын септеп селзэн,
Олут орбас айга демей болган мага.
«Нызым сеңз бөлзүм болзун, кедип каг!» — дээш,
Нырганымыс сунган бөлзү — херектээмин
Аргып казын ангор өшкү чөгү шыкша,
Айың көрөң — булуттар сзз көзүлгөн боор.
Здир булут өттүр чыраан төгөрүк ай —
Эртен, кеңээ авайымың бисти манап,
Хыраа хзлгик соңга өттүр көстүрү дег,
Нызы сеңз сагындырган зөөс иргин...
Ам-на билдим; чайының ай — не кижини
Айың-төлү — сылдыстарың бисти эргип,
«Кеңик-чолук хунун уткуп чорга!» — дээзинг,
Херел — судун бисче чагып чоругуу ол-дур.

В.Л. СЕРЕН-ООЛ.

ШЫНЧЫ ЭШТИГ МЕН

Чүс эрнич орнун салуп болур.
Чүдөн артык шынчы эштиг мен:
Хамык өөрүм хая көрүңсө,
Нара чаңгыс ынак кадайым
Нараңгылаан сеткил-чүрээмин
Хаяландыр чырыдыптар.
«Чүс эрни кадайыңа чөтпөс!» деп
Чуну ычпап далбыраңың ол!
Кадайың сени бир-ле таптың
Назикаш баар, таска дүмөр сен!» — деп,
Шүлүүм немчаш, чамдык эрлер кззеп,
Шүгүмчүлөп үнз-дээ хөңкү!
Оларже кичээңи салбас мен,
Орта куртталга көрбзөн улус —
Отна-көсө киртип өрттөнмөзүңөр
Ол-бо динип шуугаңар чүвө.
Каң ышаш, ынакшыл база-ла
Кады-бөргзз кадып быжыгар,
Ынакшылды ыдым сагааннар
Дээрни шыва алган ыдыс дег,
Дендир көвөй — санаттынмас,
Ынак эжиниң дугайында
Олар база мззз бөдөлүмнө
Ол-ла хөвззр сзгзлззр зөспөс.

А. ДАРЖАЙ.

Сонуургактарга

АКУЛИНА ШУВАГАНЧЫНЫҢ ЮБИЛЕЙИ

Пазаровтарның каш ада
дөмжөл келген сагалымды
дөмжөлери 110 зарлаан кыраан-
авазы Аккулина Кипрановна-
нын юбилейине чыгып кел-
генер.
Курганның ол тоочун кур-
такчы 6 уругу божомол бол-
гон кичээлери. Ада-куртуу
Улуг дайымы зөгөй, бөз-
пөң, үш огу Төрзз чуртун
кажалаары-биле айткан-
каннар. Аккулина Кипранов-
на оолдарының ийилин соң
соонда кырган. Лейтенант
Афанасий Пазаров мадыр-
лыгы-биле нүктүргөн, Дмитрий
сар бөлүмдөгүлөрдөн мөчзз.
Чүгзе зарын хеймер огу
Александр Тилеке соонда

О. ЧЕРЕНАНОВ.
СЭТА-ның корр.

ИЛЧИРБЕЛИГ ПАРОХОДТАР

Шенсе жемзе баштай чоруп
турган пароходтар илчирбе-
ден өттүргөн турган. Беле-
герсиде жем португун тоокер
В. Горин ону илчиз деп то-
варкаан, ол арктика ону ба-
дыкка материалды туп ал-
ган. Чөдө илчирб, илчирб
дөмжөл чоруп турган пароход-
тар чүгзе ол чөдө турган
боор.
Ону ханчаар кылар тур-
ган. Илчирбени жем дүтүзө
шөйүп каар. Аңаа чеди пар-
тоду, чинчилер мыкша, ди-
ли коарса, илчирбө көдүр-
дүр. Оларның чорунуң
күн кээр, Суднозз үш карабан

В. ЖУКОВ.
СЭТА-ның корр.

ЭҢ УЛУГ ШАКТАР ДУГАЙЫНДА

Эң улуг суурга шакти 1404
де бирин чери элест турар, де шактан бззз улуг, а ми-
чылда Москва турган дү-
байында буруну номнада
бизин каан. Ол суурга шак-
ти Москва элест, бззз улуг
Орус курнеде, эң улуг ша-
болуп турган дугайында бззз
мнда таймалырап турар.
Бистиң бо үеңсө найыс-
сакымыс бззз шак таймалы-
бззз.

Б. БЕЛОВ.

Редакцияның адреси:

Тыва АССР-ни Министрлер Чөвүлдеңин Ном үндүрөр чер, полиграфия болгаш ном саздынын херектериниң талазы-биле эргелеззиниң типографиясы. (Кызыл, Шетякян болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

Тоөгүнүң арынаарындан МИЛЛИОННАРНЫҢ ГИМНИ

Бүгү делегейиң ажылчы чоннарының гимни —
«Интернационалдың» сөзүн орус дылче очулдурганын-
дан бээр бо чылын 80 чыл болур. Ол очулга делегей-
ниң дына хей дылдарынче ону очулдурганынга үндө-
зин болган. ССРЗ-ниң улустарының 50 дылчыне ол ам
очулдурган. «Интернационал» 75 чыл дургузунда
коммунистерниң ленинчи партиязының гимни болуп
келген.

Делегейиң ажылчы чонна-
рының гимни «Интернацио-
нал» бөгүн делегейиң улус-
тарының 90 дылдарында чаң-
гылан турар.
Чүс чыл мурнуна, 1871
чылдың чайынына, француз
революсч Эжен Потье поли-
цияны иштеп сүрүшкүнүдөн
Парижде чаштынып турган
үеңинде пролетар гимниниң
өзүн чок олурттарың бж-
жзэн. Чокта чаз болуп арт-
кен тулушкуннарың изи
Парижтиң кудумчуларынга
ычкан балалаан турган.
Ажылчиннар чурттап турган
кварталдарга туруп хорууда-
шкынар болгаш чиндилелер
ычкан уламчылап турган. Па-
риж коммуназы ханга дууду-
ген. Делегейге билдирип мын-
ды олурттар ычкан бижит-
тинген.
Каргыс хичкеңе туттурган
Хамык кул чоннар, туруңар!
Өмззз өттүг даг дег хайың
тур.
Өршззл турбас чаага белем
бис!

«Интернационалдың» орус
дылда 1902 чылда, Лондонга
үнүп турган «Жизнь» деп сет-
күдзге, ян баштай парлаан.
Очулганың автору Аркадий
Яковлевич Коп (1872—1943

ч.) болган. Ол очулга бззз-
аар гимн негепер калбарган
болгаш ам-даа ону күссөдип
турар.

Ажылчың аңгыны, деле-
гейиң бүгү коммунистериниң
улуг гимниниң төртүтүгени
дугайында кыска төөгү
бо. Ол ырының салым-хуузу
чөдө кайгачык «Угаан-ме-
дерелдиг ажылчың кижин кайы-
даа чуртка чөдө берзе, салым-
хуу ону сайнаар-даа шыва-
лапса, Төрзз чуртунда
кайы-даа кире черзе ырай
берген болза, ыл-домак бил-
бес, таныр кижилери чөд
болзак — «Интернационал-
ды» ыраш, ол эш-өөрү тып
алыр» деп, Ленин Эжен Потье-
ге тураскааткан чүдүңгө бж-
жзэн. (ЧДЧ. т. 22, арин 273).
Ленин Потье «Ырының эң
улуг пропагандастериниң би-
розз» деп адаан. (База ына. 274 армыла).

«Интернационалдың» олу-
руглары азы-бүрү чурттар-
ның ажылчы чоннарының,
хей азы национал болгаш
сөөк-азы кижилерин үрөк-
терин чүте кыпсытар!»

Бирги элзеге, ол проле-
таржы гимн төстөлгө, ден
эрге, акы-дуңалышкы чорук,
социал чыңтүп интеллект дзш
кижилерин чүс-чүс тылар
дургузунда болуп келген кү-

зелин илередиң турарында
бооп чазавас.

Дуржок дарлаарлар
Делегейиң
Дүвүн дүңдө үрззр бис.
Бүгү чүвениң, чурттуң эззи
Бүрүн кеңиивис тывар бис.
Кижин төрөлетениң эңе
угаан-сарымды кижилери
социал депшилгениң дззи чаз-
далын күтөп чоран. Ол белик
чадаже үнөр орук аар болгаш
кадыр. Чүгзе чидиг демиселге
тизделгени чезип ап болур.

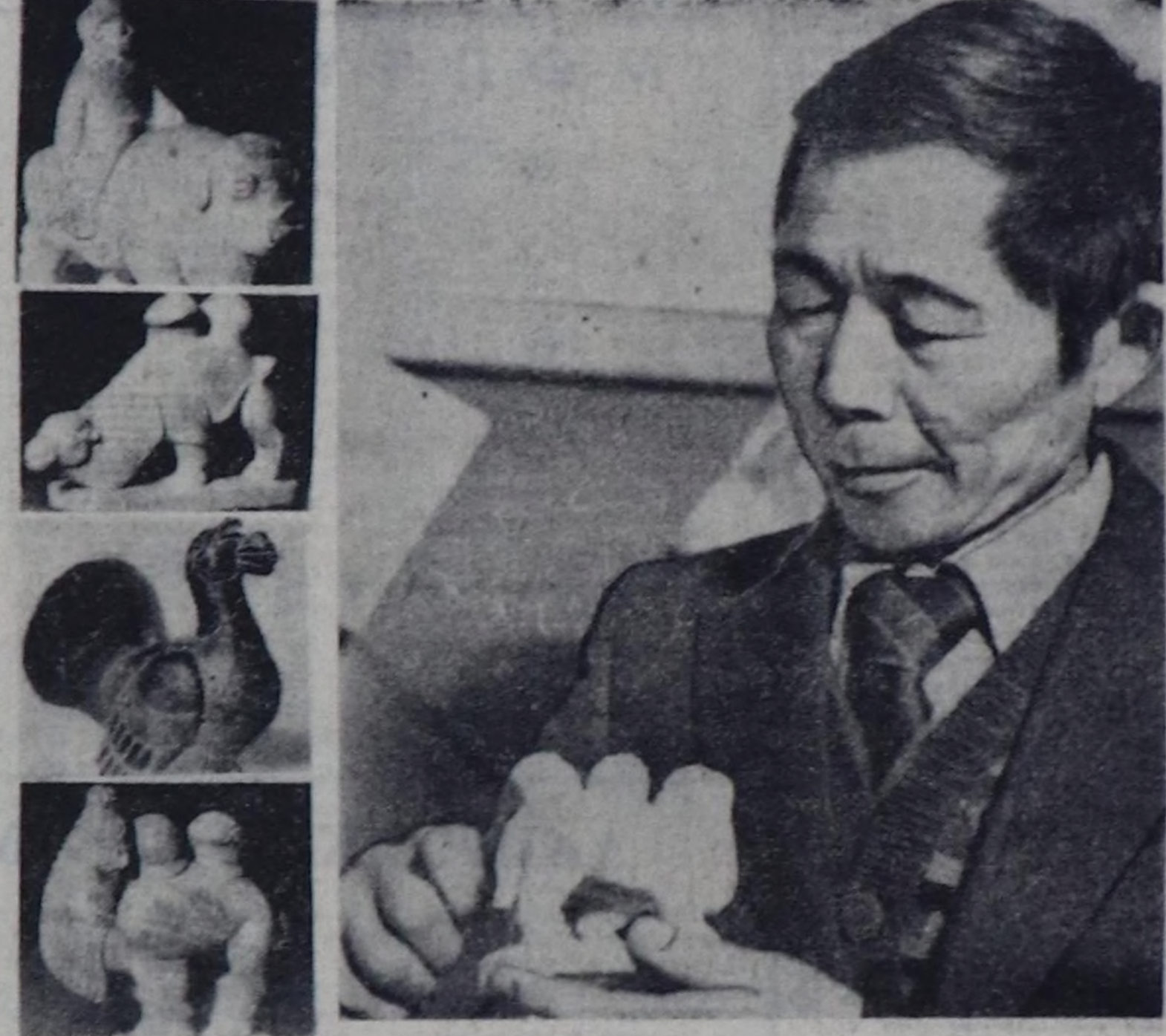
Хаан, бурган кийикте,
мадыр
Хамык чонну хостап албас
Күштүг, чалычы холдарымыс
Хүн дег хосталды тып алыр.

Шүлүк коммунистарың сөс-
териниң шынынын революс-
чү демиселин төөгүзү ба-
дыктаан. Чаз амыралдың
«Күзү чоран кижин бүгү чү-
вениң эззи болур» деп иде-
алын социализм быжыктаан.
Чаз социализм интеллект-
тин тургузушкунун үеңин
дарлаачы аңгы астип чит-
кен, ажылчы чоннарының
социал болгаш политиктиң эрге-
лери тургузган, социал-
даа, национал-даа ден эрге бз-
дараан.

Делегейиң коммунист
шымчакыңа чыл санымда
ла улуг салдарлыг күш болуп
бар чылдар. Амгы үеде делегей-
ниң 94 чуртарында компар-

СЕРГЕЙ КОЛЕСНИКОВ.
төөгү эртемнериң каниг-
дады.

(ПМА).

САЛЫМ-ЧАЯАНЫҢ

ССРЗ-ниң Чурукчулар экилелиниң не-
жигүнү, Тыва АССР-ниң культуразының
алдарың ажылдаңчызы Кулгаш Санчыевич
Дүпчүрү бистиң республиканың уран
чүлгө, чуулгага сонугалдыгар билди.
Ол амгы үеде Эрзин суурда Культура ба-
жынының чурукчузу бооп амылган турар.
Бригад Санчыевичиң чангыс чер
чурттууглары улуу-биле хундуп, салым-
чаяаның кижин дээрлер. Ол шынап-ла, ы-
дыг. Оң даштан чазан ажылдар чүгзе
Совет Экилелиниң улуг-улуг хоорайлары-
га болгулаан делегелеринге зөөс, а хар-
ны Чехословакия, Польшага, ГФР-ге,
ГДР-ге болгулаан делегелерге ирип,

В. ЧАДАМБА.

Хостуг шагында ИЙИ КӨШТЕН

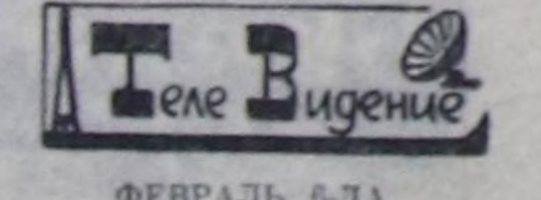
П. Артамоновтук теория талазы-биле ыңдыг аттыг
чүлү ийи көштүг шыдыраа бодалгазынга чаз амы-
дышың болган. Оң ужу-утказы чөгүм чүдө? Ону
авторның таймырлары-биле моң адаанда парладывас.

Ийи көштүг бөдөлгө үш
көштүг иштинде шиптир-
леттилер деп санап турар.
Ак тала — ийи-карамы —
чангыс көш кылар. Бо хе-
вириң бөдөлгаларын ты-
варда, ол дүрүмнери хэ-
жик чокка салгыр: ак та-
ла эгелзеге, кара тала
харымылар, а ийиги көш-
биле ак тала мат салыр.
Ийи көште нояны мат-
ка олуртууга шаптык-
таар улур көштерге ха-
маарың канчаар бөдө-
нырыл?

Оң ужуру мындыг ың-
зылыг. Ак талан ийи ду-
гаар көште мадаар дзэниң-
ге кара нойи матка олур-
бай; көштү тып алаар.
Ийичаңгыш узаткан артык
көш тыылганымын. Ийи
көштүг бөдөлгө көштүн
саны 3 зөөс, а 4 болур-
дур. Ол болза шыдыраа
композициязынга чаз ары-
ны ажылды, ийи көштүг
бөдөлгалары сайырадыр-
хай аргаларын бээр. Мззз
бо бөдөлгалары Ританын
«Шахматы» журнал долу-
биле дөткөн.

Узаткан буруу шадым-
кының ужурутказын да-
раалында чикекке көр-
линер.
Бир зөөс ак тала 1. ф4?7?
көшбиле бөдөлганы эгелзө-
нниң ораллажыр болза, ол
болдуңмас. Дараалында
2. Сс3х көшкөш, шапалтар-
га, кара тала олун бурун-
гаар бир ийи кааш, кам-
галаны бөргө, нояны мат-
ка олуртууга чедип алдың-
мас.
1. ...Кра5! 2. Сс3+?
«!» Аңаа бөдөлгалары-
нын зөөс көштү тывары
эге көштөңе дораан иле-
реп кээр. Бир зөөс көштүн
шынынын бөдөлгалары ам-
даа бир көш негеттижер
болза, бөдөлгалы бөдөр-
улам солун апаар. Кара бо-

П. АРТАМОНОВ.

ФЕВРАЛЬ 6-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Уе». Информатив-
программа. 8.40 — Эртенги
сула шимчээшкн. 8.55 —
«Надык болурун күзөлдзз»,
(Күш-культурааларга сүме-
лер). 9.30 — «Скере, ада-не-
дер». 9.35 — «Спортозунуң
6-гы тиражы. 9.35 — «Нонту-
га дээрбзз». 10.20 — Спорт
программасы: Дага хаактаар
спортка ССРЗ кубогу дзш.
Херзжккнер. 5 км. Отынды
(Эстон ССР) дамтыдыла.
11.25 — Советтер болгаш амы-
дырал. 11.55 — «Тилекчи-
лер». 12.25 — Классиктиң ху-
реши ССРЗ чемпионы. За-
порозькеден дамтыдыла. 14.15
— Бөгү делегейде. 14.30 —
Урутларга фильм. «Ляляка,
Русла болгаш ону өнүгү
Самыла». 15.35 — Музейлер
болгаш делегейде заалдылар.
16.00 — «Дирин амыталар
дугайында». 17.00 — «Болу-
шак төрүп орпал. үгү укул
орган». Мультифильм. 17.45 —
Политиктиң таймырлары
Ю. А. Летуновтук беседам.
17.45 — Перыния Куртенин
операция болгаш балеттин
академиктиң театрының балет
артистериниң концерти. 18.25
— 18.40 — Чансар. 18.40 —
«Энрада шүтүңчү». «Дангына
болгаш хулугат». В. Маяков-
скийниң кырактел-биле
урап-чечеп фильми. 19.00 —
Чыдаа натап тургускан. 19.30
— «Фигуруг хунулаарымын-
га Европа чемпионыла. Спорт
тапкылары. Хостуг програм-
ма. Французияла дамтыдыла.
21.00 — «Уе». Информатив
программа. 21.35 — 23.30 —
Музыкалыг программа. Топ-
кеңе — Мелзззр.
ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН
14.20 — «Музыкалыг кино». 14.50 — Азербайджан ССР-
ниң Куртенин намерит ор-
кестрант конферти. 16.15 —
«Ыдым шапкы амырал-
дыр». Эртем-таймырлыг
фильм. 16.35 — «Ийик. Чер.
Отаргай». 17.20 — «Шүтүг
пайыралдыг эг-бөдө». 17.50
— «Докменталдыг экир». 19.00 — Делегей байдыгынын
доңуламы. 19.15 — «Пртыш
меридианында». Эртем-та-
ймырлыг фильми. 19.30 —
«Тамчытыг удунар, чантар!»
19.45 — «Эрмитаж. Англия-
нын уран чүдү». 11-ги фильм.
20.15 — «Кадимыш». Эртем-
таймырлыг программа. 21.00
— «Уе». Информатив про-
грамма. 21.35 — «Зайнуу-
танын кымын сады». Докче-
менталдыг таскыялыг. 21.45 —
23.45 — Хостуг ССРЗ тем-
полады. ЦСКА — «Хамык»
(Воскресенск). 2-чи. 3-кү
үтөп.

РЕДАКТОР В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ФЕВРАЛЬ 6-ДА
«ПАВЛАРА» «Чалгапайга
фраг» 10.00, «Эрлер» 11.30,
13.30, 15.30, 17.30 (узаткан),
20.30 (узаткан) шапталар.
«ПОНЕР»: «Башы кы-
рылда туктар» 10.10, 15.00,
«Каластар-дөрбөргелер» 12.00,
13.30, «Чалгапайга оңуң» 16.50,
18.40 (узаткан). 21.00 шаптар-
да.
«КАА-ХЕМ»: «Совет Экил-
елин элчиги» 15.00, 16.50,
18.40, 20.30 (узаткан) шаптар-
да.
«ВОСТОК»: «Улуг сүвени-
ниң пилан алган киноз»
15.00, «Тамы» 17.00, 20.00 шап-
тарда.